

Identificació del diner valencià de Felip I i de la primera encunyació de Felip II

MIQUEL CRUSAFONT I SABATÉ
ARTUR BOFARULL I COMENGE

La sèrie dels diners valencians s'inicia amb els «rals menuts» de Jaume I (1213-1276), de bell dibuix romànic, s'interromp durant gairebé dos segles i fins a Alfons el Magnànim (1416-1458) no trobem noves encunyacions.

Es considera que Jaume I en va encunyar en grans quantitats i que per això els seus successors sé n'abstingueren. L'abundància extrema encara actualment dels diners o ralets del rei Conqueridor (una de les monedes medievals més abundants) sembla corroborar aquesta hipòtesi. Els òbols, en canvi, són força rars, així com els diners «cara-girats» (amb l'efígie a dreta).

Després dels bells i escassos diners del Magnànim, nova interrupció durant tot el regnat de Joan II (1458-1479), pràcticament sense que València es veiés arrossegada a les lluites d'aquell temps.

Amb Ferran el Catòlic (1479-1516) els diners presenten la greu incorrecció d'incloure el nom de la reina castellana.

Carles I (1516-1558) encunyà també diners de billó incloent, igualment com Alfons IV i Ferran II les marques dels mestres de seca, que desapareixeran a partir d'aquest regnat. Dels primers temps de Carles I són també les encunyacions anepígrafes amb efígie de coll llarg, fetes pels agermanats de Xàtiva que descriu Mateu i Llopis.¹

A partir de Carles I ve un període de gran confusió que no es clou fins a l'abundosa encunyació de diners de Felip II (1598-1621) de l'any 1610, de llei molt baixa, que els fa semblar coure pur, tendència generalitzada a partir d'aquest regnat per a tota la moneda menuda fins a fer-se sense cap barreja de plata.²

Entre el billó de Carles I i el quasi-aram de l'any 1610 sabem pels documents aportats per Mateu i Llopis³ que es feren dues encunyacions oficials de billó de millor llei: una en temps de Felip I (1558-1598) entre l'any 1592 i el

1. FELIPE MATEU I LLOPIS, *Aspectos económicos de la Germania*, VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Tomo III. Volumen. Valencia, 1973. Conté fotografies de trenta dels dinerets.

2. Veure per exemple les notícies donades per BOTET I SISÓ en el seu llibre *Les monedes catalanes* (Barcelona, 1911). Volum III. En la pàg. 59 ens informa que al 1612 el rei concedí als Consellers de Barcelona facultat d'encunyar menuts i ardots sense barreja de plata. Ja al 1598 els havia concedit de canviar la proporció de plata dels menuts «com creïessin convenient» (pàg. 55).

1597 essent mestre de la seca NOFRE ÇABATA OLIM SCRIBA i l'altra als primers temps de Felip II. També s'estengué com mai el negoci de fer moneda falsa, fins a convertir-se en un ofici normal, ja que a l'any 1610 «el Fisco denunció 46 personans por monederos falsos» i d'entre ells vuit que es llogaven amb tots els útils necessaris a qui els pagués per aquesta feina.⁴ S'acusà, sembla que amb raó, els moriscos d'ésser en bona part culpables del desori monetari per les seves encunyacions fraudulentas de menuts que canviaven a pes amb els cristians, drenant així la moneda bona.⁵ Fou un dels arguments per justificar la seva expulsió.⁶

Amb l'encunyació del 1610 es manà la destrucció de totes les monedes velles a fi de sanejar el mercat de moneda falsa.⁷

Aquesta pot haver estat una de les raons que no s'hagin trobat fins al present monedes de les dues encunyacions al·ludides. Presentem en aquestes notes unes peces que tenen totes les probabilitats de correspondre a aquest període.

La que assenyalem amb el n.º 1 es de billó, pesa 0,470 grams i té un diàmetre de 11,8 mm (la moneda inicialment, en bona conservació devia pesar al voltant d'un gram i tenir un diàmetre d'uns 15 mm). L'anvers presenta una efígie bastant tosca, coronada, mirant a esquerra i de la llegenda podem apreciar ✠PHILI..., Al revers hi veiem el ramet o lllir amb punts d'ornament i de fulles més aviat amples, com en els diners de marca A-V de Carles I. De la llegenda del revers sembla veure's la base d'una A a poc de començar la inscripció. La n.º 2, de semblants característiques, amb un pes de 0,6 grams i diàmetre 12 mm. (inicialment podem suposar 1 gr. i 15,5 mm.) només permet distingir la base d'una I a poc de començar la llegenda de l'anvers.

Les poques dades que ens mostren les peces són suficients perquè poguem descartar els diners de Lleida, que no porten nom de rei i els diners rossellonesos, en els quals desapareix el lllir a partir de Ferran II, quedant per eliminació València, com a lloc d'encunyació, cosa que concorda amb la hipotètica A del primer revers.⁸

Com que totes dues són de billó i les encunyacions, del 1610 en endavant, són ja pràcticament d'aram (almenys el color és completament rogenc, mentre que aquestes tenen el color propi del billó, és a dir, un argentat gris), portant el nom de Felip, només poden correspondre al període comentat.

Ens quedaria el dubte de si correspon a Felip I o a Felip II si no fos per l'existència de la peça n.º 3. En l'anvers, vers el final de la llegenda hi veiem... PV..., i un cap coronat a esquerra. Al revers hi tenim el ramet, una mica més estilitzat i una possible C un xic més enllà de mitja llegenda. L'anvers ha d'ésser Philipus, Filipus o PHilippus, amb lletres bastant repartides, cosa que ens situa correctament la C del revers per dir VALÈNCIA. El pes és d'1 gr. i el diàmetre 13 mm. (1'2 gr. i 16 mm. suposem per a la peça nova). Les lletres del revers semblen estar separades per punts.

Aquest diner, de bona factura (la fotografia no ho mostra prou clarament perquè s'ha pres la il·luminació que faci veure les lletres amb prioritat) s'acos-

3. FELIPE MATEU I LLOPIS, *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*. Editat el 1931. Pàgs. 123 per la de Felip I i pàg. 130 i següents per la de Felip II.

4. Op. cit., nota 3. Pàg. 132.

5. Op. cit., nota 3. Pàg. 132.

6. JOAN REGLÀ, *Estudios sobre los moriscos*, Barcelona, 1974.

7. Op. cit., nota 3. Pàg. 130.

8. Els menuts de Lleida, a més, són de coure. Veure en l'obra de Botet citada en la nota 2, pàg. 80. El diner 1 ha estat trobat a Morella i el 2, prop de Sabadell.

ta molt als dinerets de l'any 1610 (un dels quals tenim en la fotografia n.º 4) i és també de billó, encaixant per tant perfectament en la primera encunyació de Felip II.

Podríem doncs suposar els diners 1 i 2 com de Felip I, essent la seva fabricació tosca un argument a favor, ja que «las acuñaciones de Felipe I de Valencia son de pésimo arte y raros ejemplares se salvan de esta afirmación. La decadencia de los procedimientos monetarios era grande y la pericia de algunos entalladores y abridores de cuños nula».⁹

Ajuda també a aquesta atribució (sense que sigui argument de pes per si sol) la troballa d'un centenar de dinerets falsos que vàrem tenir ocasió d'examinar i que contenia exclusivament exemplars anepigràfics de dinerets valencians i aragonesos. Els núms. 5 i 6 en són una mostra. Els diners falsos es caracteritzen per diversses irregularitats, essent la més freqüent l'alteració de les llegendes (en aquest cas i en d'altres, la absència), però les figures pretenen gairebé sempre assemblar-se a l'original. Interessa donar l'aspecte de la moneda bona, però ja Heiss assenyala l'existència de disposicions que rebaixen la gravetat del delictes quan la imitació es pot detectar fàcilment¹⁰ per diferències en el cuny. El diner jaquès (n.º 5) té una gran semblança de figura amb les «pequeñas y mal acuñadas mijas» de què parla Pío Beltrán¹¹ corresponents al regnat de Felip I, una de les quals reproduïm amb el n.º 7. El diner fals, valencià, és també semblant als números 1 i 2 nostres, que també suposem d'aquest regnat. Del fet de la troballa conjunta se'n pot deduir que ambdós diners corresponguin al mateix regnat, durant el qual circulaven a l'Aragó abundantment els diners valencians, ja que la disposició de l'any 1612 autoritzant la circulació dels «ramilletes de Valencia» a l'Aragó, el que fa, pel que es dedueix del text¹² més que autoritzar és acceptar un fet o vici existent de força temps enrera. Les dues peces falses, que pretenen també tenir l'aspecte de billó (pes aproximat 0,8 gr. cada una) deuen ésser doncs imitacions dels diners de Felip I i la semblança de la de València, una indicació més a favor de la nostra hipòtesi.

Resumint, doncs, encara que l'estat de les peces no ens permeti afirmacions contundents, el metall i la llegenda a nom de Felip ens donen una probabilitat molt alta d'encaixar en aquest període així com el canvi d'estil fan possible el repartiment en les dues encunyacions conegudes: la primera de Felip I i la segona de Felip II.

1) FELIP I (1558-1598): Diner.

Anvers: ✠PHILI(PVS) efígie a esquerra, coronada.

Revers: ✠(V)A(LENCIA) ramet o llir de València.

Metall: billó pes aprox: 1 gram diàmetre: 15 mm.

9. Op. cit., nota 3. Pàg. 125.

10. ALOÏS HEISS, *Descripción general de las monedas hispano cristianas desde la invasión de los árabes*. Madrid, 1865.

11. PÍO BELTRÁN VILLAGRASA, *Los dineros jaqueses, su evolución y su desaparición*. C.S.I.C. Zaragoza, 1951. Pàg. 106.

12. Op. cit., nota 11, pàg. 107. Pregón de la Diputación de Aragón autorizando el curso en Aragón de los «ramilletes de Valencia introducidos por Teruel y Albarracín extendidos por las ferias de Daroca y luego por todo el reino» (registro de 1612. Fol. 92).

2) FELIP II (1598-1621): Diner.

Anvers: ⚔(PHILI)PV(S) efígie a esquerra, coronada.

Revers: ⚔(V.A.L.E.N).C(.I.A) ramet o llir de València.

Metall: billó pes aprox: 1,2 gram diàmetre: 16 mm.

La correcció de les lletres i la bona factura de l'efígie en el segon cas, creiem que ens han de fer descartar que es tracti de peces falses. D'altra banda són conegudes les falses que corresponen als diners de l'any 1610; Mateu i Llopis en dona dues amb els números 299 i 300¹³ i, com es lògic, són d'aram i amb llegendes il·legibles.

Esperem que noves troballes de diners semblants a aquests, necessàriament escassos i probablement mal encunyats (almenys els primers) puguin corroborar les nostres afirmacions.¹⁴

13. Op. cit., nota 3. Pàg. 135.

14. La peça 1 pertany a la col·lecció d'A. Bofarull. Los restants a la col·lecció de M. Crusafont